

29063

29063

GÄSTRIKLAND

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Hedesunda o. Valbo

18/10 1973

Wendin, Vivi, 1973

Svar på ULMA:s frågelista M 219 Frågor
rörande surfisk, gravfisk, lutfisk och
liknande

11 bl.4:o

29063

Godkänt för kopiering 2010-04-21 / M. Hugoson

Frågor rörande surfisk, gravfisk, lutfisk
och kaviar

M 269
Valbo

Detta är endast konstfaktat, då jag tidigare skrivat in uppställ-
ningarna, står surstämningen och hanteras,
och den järningsprocess.

och Hele-
sunda

Det som surstämningen kan
tilläggs^{är} att den en tid utsköts som
ur bruk. Man ville inte äta "lutten"
fisk. Den del "föredrömd" den genom
att göra såder och stå köld över

Men sedan kom den åter
i bruk. Nu tillhör det nästan
ärent riter att äta surstämning.

ett riktigt surstämningss-
kalas vill många ha. Den del äter
den med husbillsfolket. Men ofta
vill man ha fest.

Man inbjuder några vänner
givetvis även dessa några surstämningss-
"Även då kunde man göra "lulle"

Landsmålsarkivet, Uppsala 29063.
Vivi Wendin, 1973. HEDESUNDA o. VALBO
GST.

Figl. M 219

Man det anses som ett fusk. Man kunde
vetna äggna baktens utse ~~och~~ ^{man} äkta
smörgåsarätaren gjorde inte så.

Man inhandlade smörgåsarätning,
kumbröd, helst mjukt, och kumbröd

Man satte sig förväntansfullt
till bords. Det förväntansfulla ögonbrytet
kom. Man öppnade locket och det goda
"frys" fäkte gjorde sig. På tar man smörgåsar-
rätningen direkt ur baktens och äter den

Man efter en eller ett par äter
man mandelpotatis och rullar in
smörgåsarretningen i kumbröd. Sedan
dricker man kumbröd till
Man uppger att riktiga smörgåsar-
rätare äter ända upp till fjuga
skivningar. Man det beror inte
på mängden, om man blir sjuk, utan
då var det något fel på den smörgåsar-

"frys" - os, helt

Landsmålsarkivet Uppsala 29063.
Vivi Wendin. 1973. HEDESUNDA o. VALBO
GST.
Fagl. M 219

mingen. Och närta är var man ruder
att rätta i gämg igen. Man kunde också
äta surströmming flera gånger under
vintern.

Men det anviags för fest och
är att nu att jämföra med smålandet
av kräftor.

Med färsk fisk munnar man
dagsfärs fisk, helst alldeles nyfångad

Numera då man får fisk
ärnda från västkusten, kan man
vintertid gräva ned kärlet med fisk
i smör.

Man de flesta har ju frys eller
kyllskåp nu.

Man ut uträ blodströmming.
Man tog den färskast strömmingen drog
in mälvarna genom att ta tag i huvu-
det ned av det och drog med mälvar-
na. Men fiskens skäljdes inte. Sedan
saltade man den och lade den i fisk ligga

Landsmålsarkivet Uppsala 29063.
Vivi Wendin. 1973. HEDESUNDA o. VALBO
GST.

Frgl. M 219

en eller ett par dagar i press. Därefter sköjdes
den och kokades och äts med vit ris.

Man givade även både stöm-
ning och lax.

Det arrangs och annas för en
stor konst att bereda sådana fisk.

Den äts rå eller kokt. Se
föregående.

Fisken var i stor utsträckning
fattigmans mat, med undantag av
rill, som arrangs ryllig och träbör-
ande.

Sillens äts rå, kokt eller
stekt. "Sprike rill o färsk potatis
dä va kalasmat lykt man"

Mycket vanligt var att
bereda bufffisk. Detta höll i sig ända
till 1950-talet. Det var köttfälsmat
Man lutade till jul och påsk. Torr-

"Sprike eller spriken = rå"

5
fisker var mestadels rej. Men även
länga förekom. Men det var mest "burr-
skap" som använde längan. Men allmoget
och andra lykte ^{rija} sig var godast. Dessutom
betingade den bästa smet. Man krykte
sörjefisker, drog av skinn och klypte
det i småbitar för att använda som
plästerim till att klara buffet

Sedan ha man fisker i blöt.
Detta skulle på Anna-dagen. I blöt fisk
den ligger ett par dagar. Därefter skulle
den lutas. Efter yammult hade man
arkut. Skilt skulle man ha björkarka
slade man inte björkarka, kunde man
be att få eller få köpa ur någon
som hade. Av denna arka brukade
man lut. Man ha arkan i en byggare
och lät det koka så man fick
en stark och kraftig lut.

Man under senare år hade
man rotakut. Man brukade rotakörning.

När man nu böjde kuta, ^{ta} så man fiskar
na, eller fisk bitarna i en träbåge och
kalkade med stäkt kalk i mellare
lagren. Man skulle ha mycket kalk,
ty då blev fiskerna vita.

Därefter slog man över
den kalla vattningen.

Man riger mycket kalk, ty
den gör fiskerna vita. Men man minskar
på vattningen, ty den vill göra fiskerna
röda. Så får fiskerna ligga i denna
roda och kalkning till den blir rö-
da, att man kan stäpa fint genom
den.

Därefter böjde vattningen.
Första man tog upp varje bit stögde noga
av kalken, så den tillbaks i köttet
och slog på rikligt med vatten.
De första dagarna bit man två
gångar. Sedan en gång om dagen.
Ständes fiskens fart kunde man byta

varannan dag. Sedan på julafton
kom den spännande öynbluket, då
fisker skulle arrangeras. Var den första
för dåligt utvald förvarn den
och lades upp i vatten. Men förutse
besta den inbruten i en duk. Men
för dåligt utvald fisk gav vår
magsjukan.

Var den för mycket utvald
var den bärst. Detta avbjöde man
genom att lägga en bit rodn i
kottvatten. Men detta var nästan förbättra
del på julafton. Det blev längre
fram under julhelgen, som luftfiskeri
kunde bli bärst.

I Valbo är man luftfiskeri
med rökta potatis fisk, vit ris
salt, vitpeppar, kryddpeppar och i bland
svartpeppar.

I Hedersunda är man den rökta-
lack potatisen upp på luftfiskeri och

del fick boka tillammans. Men den
äls ju samma rätt

En del är högre sambräcks-
klass (herrskap) åt den med smält
smör och yorna vitor. De föredrog
snygare franska rejer.

I undantagsfall kunde
enkelare folk kunde i nödfall använda
da torrad gädda eller annan torrfisk,
som de själva fängat och torkat.

Förut brukades alltid fisker
i ett väl smektat bröd. Nu kan
man lita i enklare bröd. Men
brödet är fortfarande att föredra.

Över smörsmörningen gästades
efter jämnigen för i bröddar. Men
nu gästas den i plättbröd.

”Lutfisker äls jul afton,
nyårs afton,utton dagsafton, och
lygnedagarna

Hela tiden måste man byta
På juldagen äls den stuvad till bröd

Landsmålsarkivet · Uppsala 29063.
Vivi Wendin. 1973. HEDESUNDA o. VALBO
GST.
Frgl. M 219

vatten på firken.

Över något över, kunde man äta även senare om den inte blivit för tränd.

Även till julkutade man firke. Men då i mindre mängd, ty då är man i regel endast julkäften och eventuellt långfredag.

Men julen var ju kutfirkens tid framför andra.

I Helesunda sa man att på julottan kutfade det alltså kutfirke och nya nävörster, ty de flesta firke ett par nävörster till julen.

Tornitt hem kutfades alltså kutfirke till julen. Vi höll ju till 1967 Numera köper man djupfrost. Men en del större kutfäll kufar fortfarande. Men är det rej mer även långa. Man vet att torra kuta ^{kommer} ~~kommer~~ blir firken vit och fir

Men lutfisker arrangs var
 kulsmat. Och på alla "gravel" skulle
 man för ha lutfisk. Men då litet
 behöv skulle i juldagen runt 14 dagar
 efter dödsfallet var det nog så knepigt
 att hinna för den ~~stilla~~ ^{tydligt färdigställda} ~~grillen~~.

Färdiglutad fisk köpte man
 nästan aldrig. Den var dyr och dålig
 ofta röd och dåligt urvattnat

Därför när någon var döende
 köpte man hem kokad fisk, för att
 hastigt kunna blötlägga den. I bland
 hände det, att man blötlä den, innan
 den yuka avkokat. Sedan fick man
 byta vatten på fisker ofta för att
 hinna för den urvattnat.

Men lika fullt hände det
 ofta, att begravningsgästerna fick
 magjuka efter begravningen, på grund
 av för dåligt urvattnat lutfisk.

Även tonk kunde beredas

Landsmålsarkivet Uppsala 29063.
 Vivi Wendin. 1973. HEDESUNDA o. VALBO
 GST.
 Fgl. M 219

som kutfirk.

Ju kortare tid man hade
för utvärdering av firkens dess affare
fukt man byta.

Lagermän: Det mesta har min mor
Tarin Wendin f. i Muckmyra by 1884.
berättat. Men Per Persson i Örn f. 1891
Anders Linn Muckmyra f. Hedersunda
1881. m. fl. har berättat för mig

Uppsala den 15. 10. 1973
Vivi Wendin
H. Praxegatan 10 n. b.
Uppsala

Landsmålsarkivet Uppsala 29063.
Vivi Wendin. 1973. HEDESUNDA o. VALBO
GST.
Frgl. M 219